

LIIKUNTASEIKKAILU

- TAHTO -

TAHTO-TUNTI

HISTORIA 6. LK

**Urheiltiinko Suomessa
keskiajalla?**

Keskiaika. Oliko silloin edes Suomea?

Hmmm? Mikä kumman Suomi?

**”Hiihti soita, hiihti maita, hiihti
aukkoja ahoja, tuli suihki suksiloista,
savu sauvojen nenistä”**

-Kalevala: 13. runo – Lemminkäisen urotyöt

Oho! Taitaa kaveri hiihtää
aika kovaa, kun tuli suihkii ja
savu nousee! Eli hiihtoa oli
ainakin!

Pohdi edellisen sivun lausetta

Pohdi runon säettä ja Suomen pohjoista sijaintia.

Miksi hiihtäminen oli niin tärkeä taito keskiajalla Suomessa asuneille?

Suomesta puhuttiin 1200-luvulla Itämaana, myöhemmin Suomena.

Kulkeminen keskiajan Suomessa

Nykyisen Suomen alueella asutus oli esihistorian ajoilta lähtien keskittynyt vesireittien varrelle. Veneellä kulkeminen oli asukkaille tuttua puuhaa, vaikka yleisin tapa liikkua oli kävely.

Pohjoisen maan pitkä talvi muutti luonnon armoilla elävien asukkaiden arjen kerran vuodessa. Veneellä liikkuminen oli mahdotonta jäätyneissä vesissä ja jalkaisin kulkeminen hankalaa syvässä hangessa.

Nykyisen kaltaista kilpa- tai kuntourheilua hiihto ei ollut.

Hiihtäminen olikin tärkeä edellytys Suomen asuttamiselle. Sukset jalkassa sujui niin elintärkeä metsästys kuin muukin liikkuminen.

**” Sai lyly lykittäväksi, kalhu kannan
lyötäväksi, sauvan varret valmihiksi ,
sompaset sovitetuksi, saukon maksoi
sauvan varsi, sompa ruskean reposen”**

-Kalevala: 13. runo – Lemminkäisen urotyöt

Pohdi edellisen sivun lausetta

Mitä huomioita voit tehdä lauseesta?

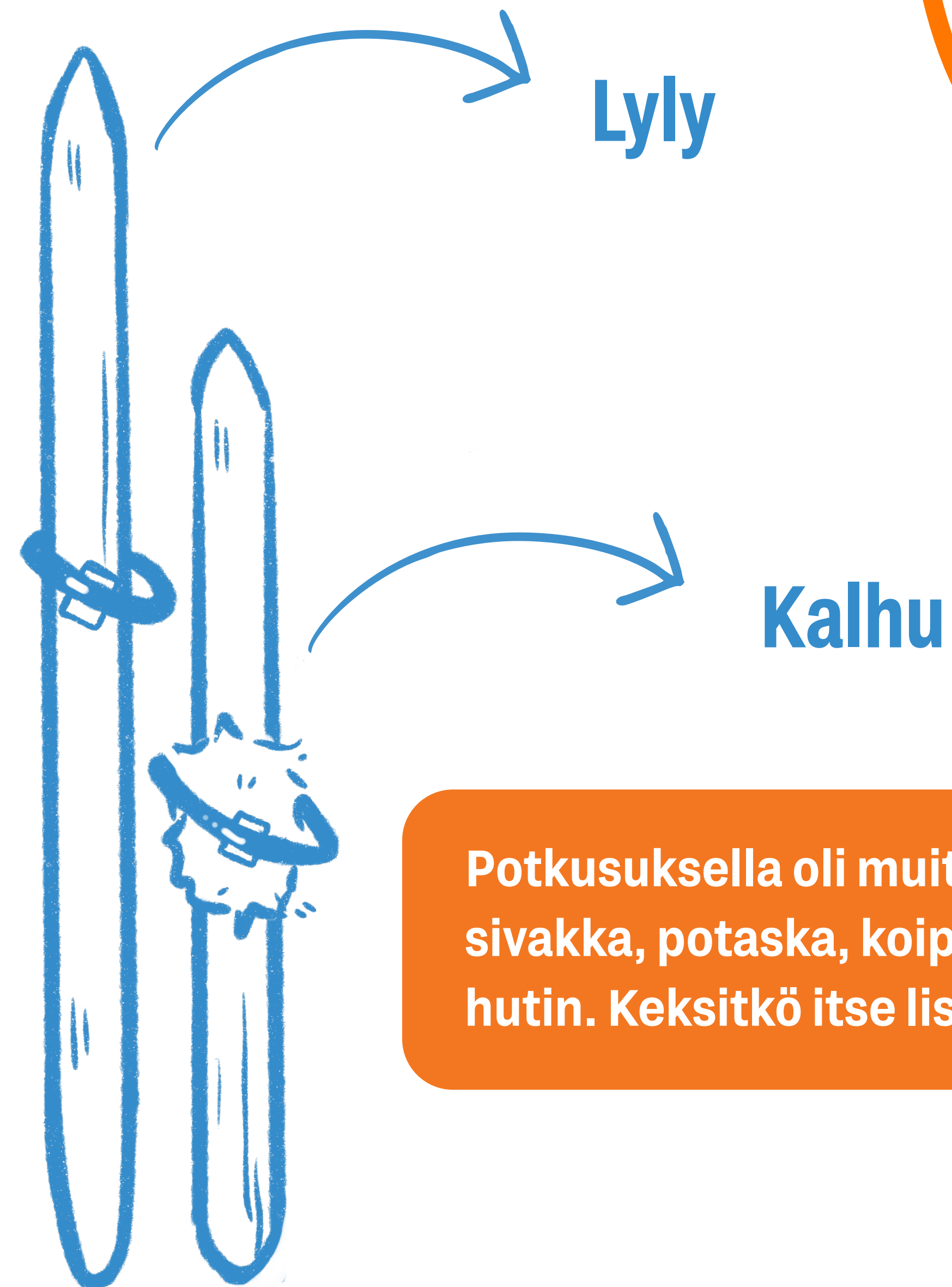
Huomasitko, rahan sijaan sukset maksetaan turkiksilla? Näin tehtiin pitkälle keskiaikaan.

Keskiajan sukset

”Sai lyly lykittäväksi, kalhu Kannan lyötäväksi...”

Keskiajalla sukset olivat useimmiten eri paria. Toinen suksi oli pitkä ja toinen huomattavasti lyhyempi. Pitkällä suksella liuttiin eteenpäin ja sitä kutsuttiin lylyksi. Lyhyellä suksella potkittiin vauhtia ja sitä kutsuttiin kalhuksi. Sen pohjassa oli usein turkista.

Potkusuksella oli muitakin nimiä: sivakka, potaska, koipipotka ja kalhutin. Keksitkö itse lisää?

Karvapohja

Pohdi suksen karvapohjaa.
Miten se lisäsi suksen pitoa? Entä luistoa?

Miten nykyään lisätään luistoa sukseen?
Onko karvapohjaisia suksia edelleen olemassa?

Vinkki: kuvittele silittäväsi vaikkapa kissan turkkia ja mieti miten kätesi silitysuunta vaikuttaa suoritukseen.

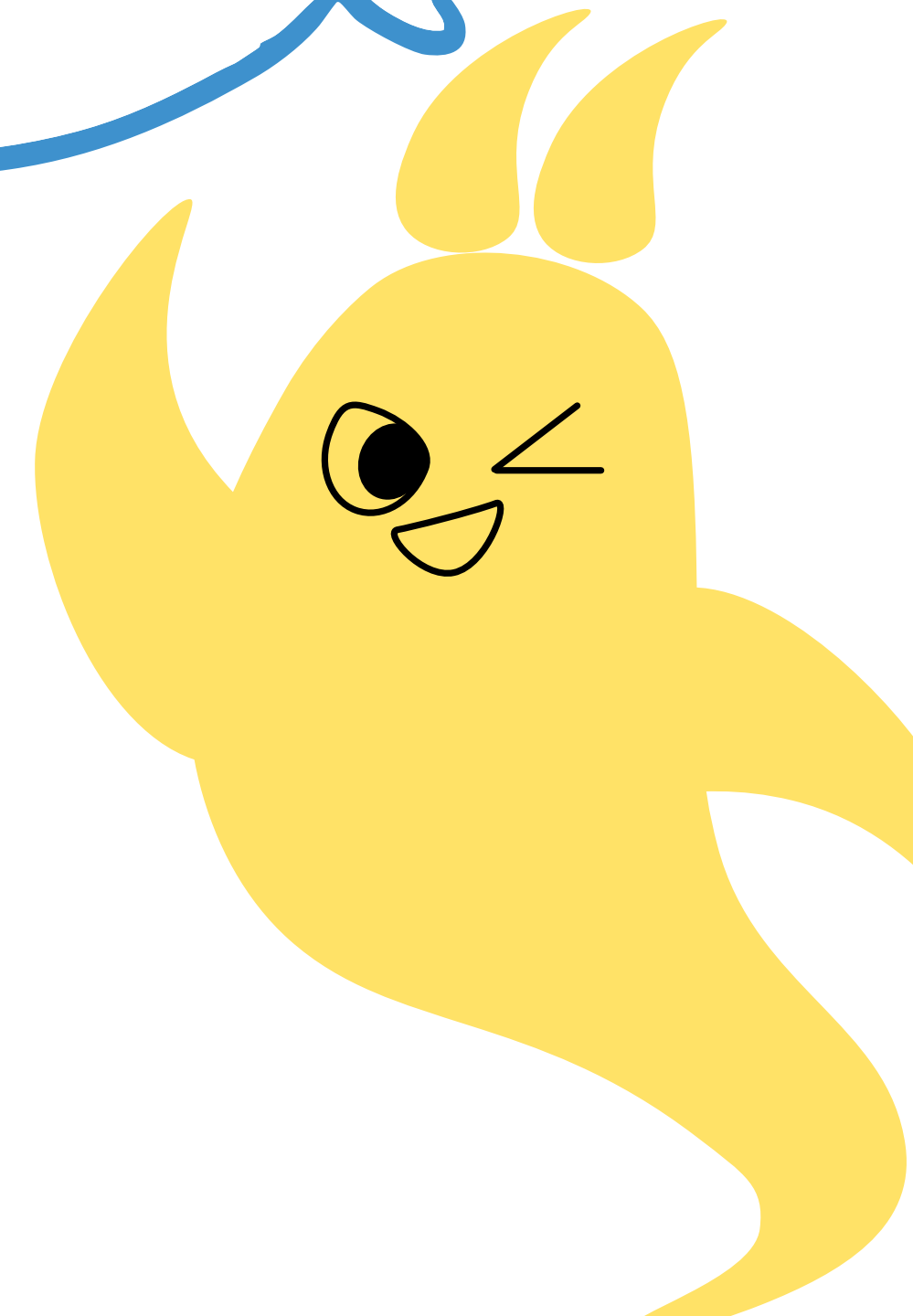

Hiihtäminen keskiajalla

Tässä kuvattuna hiihtoa keskiaikaisen taiteilijan silmin. Mitä kuvassa tapahtuu?

Tiesitkö, että Suomen alueella asuvia metsästäjiä kutsuttiin myös suksisuomalaisiksi eli skridfinneiksi??!

**”...luistimet kiinnitetään jalkapohjiin
ja niillä voi matkata sileällä jäällä erit-
täinkin nopeasti”**

**-Olaus Magnus Gothus Pohjoisten kansojen
historia 1555/1977**

Millaisia luistimia oli
keskiajalla?

Luuluistimet

Suomesta kuten muualtakin Euroopasta on löydetty keskiaikaisia luuluistimia. Se kertoo, että keskiajalla on liikuttu ja pidetty hauskaa myös luistellen. Hiihtämiseen verrattava arjen liikkumisen tapa se ei täällä ollut.

Tavallisin keskiajalla käytetty luistin oli tehty luusta.

Mitenkäs näillä luistellaan?

Luisteleminen keskiajalla

Luistelu oli keskiajalla erilaista kuin nykyisin.

Luistin kiinnitettiin jalkineen pohjaan yleensä nahkaisilla nyöreillä. Luistimella ei voitu potkia vauhtia. Eteenpäin mentiin pitämällä jalkoja lähes paikoillaan ja työntämällä vauhtia terävällä sauvalla. Paksun lumen peittämällä jäällä luistelu ei onnistunut. Hiihtäminen olikin usein parempi tapa liikkua talvisin luonnonjäätä pitkin.

Jäätyneet vesistöt tarjosivat maata suurempia ja lyhyempiä matkareittejä.

© Olaus Magnus Gothus Pohjoisten kansojen historia 1555

**” Tuuttele tuuli purtta, soutele vesi
venettä, anna airoille apua, huoparille
huoitusta noilla väljillä vesillä, ulapoilla
aukeilla”**

-Kalevala: 42. runo – Sammon ryöstö

Liikkuminen veneellä

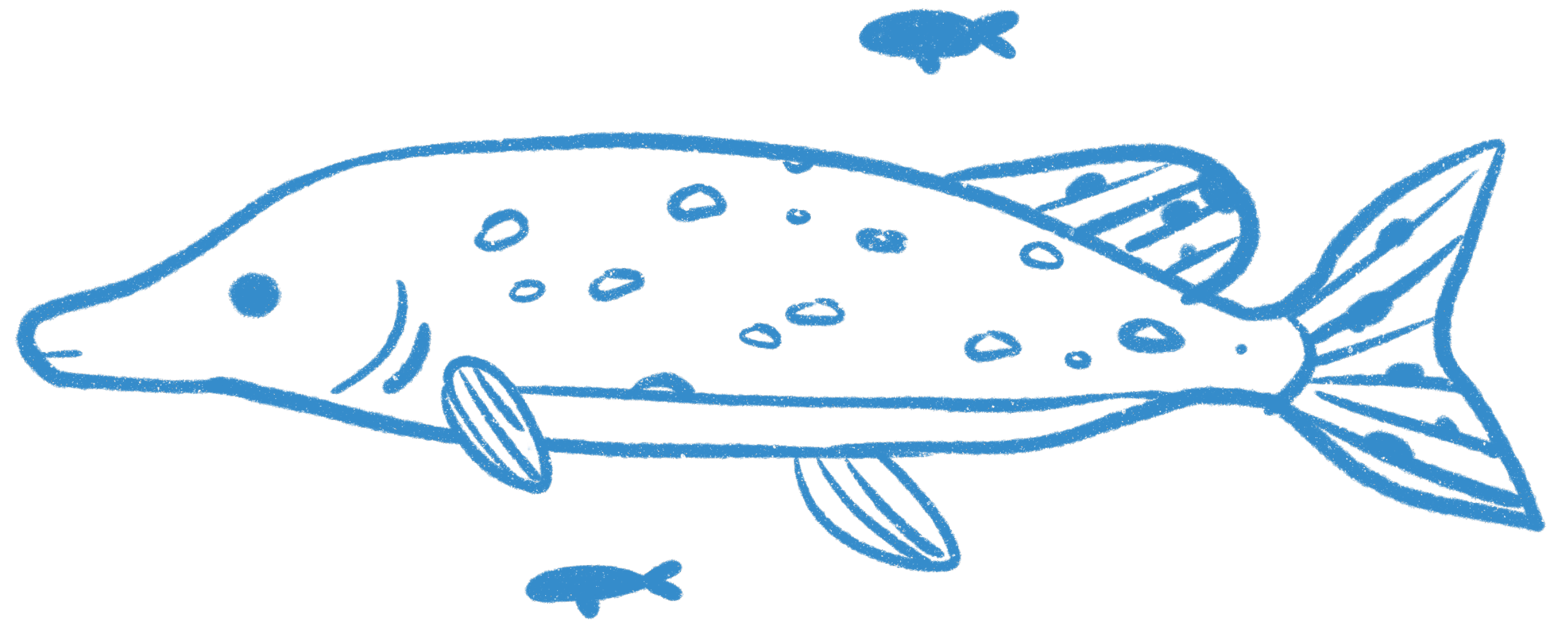
Tuhansien järvien maassa vesillä liikkuminen veneellä oli perinteinen tapa liikkua paikasta toiseen, hankkia ravintoa ja käydä kauppaa. Vesille lähdettiin harvoin hupimielessä. Esimerkiksi Saimaan vesistö oli yksi Suomen tärkeimmistä valtaväylistä.

Keskiajalla laudoista rakennetut veneet olivat yleisempiä kuin aiemmin käytetyt yksipuiset ruuhet. Merellä ja joskus myös järvellä käytettiin purjeita jouduttamaan matkantekoa.

” Hauki on siis jokikala, jolla on leveää suu ja erittäin terävät hampaat, pienempien kalojen ahmija”

Olaus Magnus 1555/1977

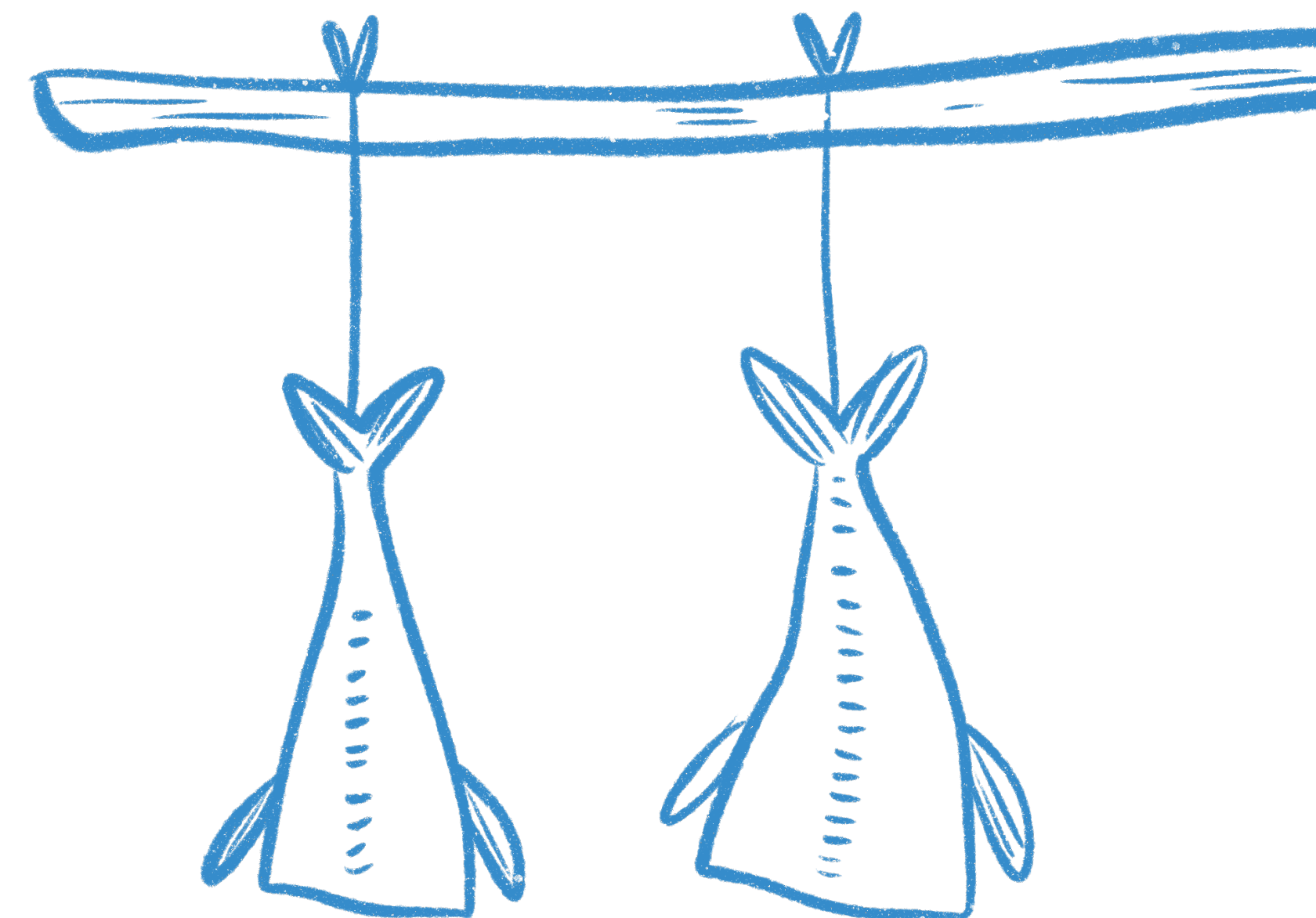

Kalastaminen

Vesillä liikuttiin usein kalastaen. Kala oli tärkeä osa suomalaisten ruokavaliota. Esimerkiksi hauki oli arvostettu kala, jota pyydettiin paljon. Se oli myös tärkeä kauppatavara.

Tavallisin tapa saada hauki säilymään oli kuivattaa se tuulessa. Kuivaaminen oli järkevää, koska kylmäsäilytystä ei talvikuukausia lukuunottamatta ollut. Suola lisäsi säilyvyyttä. Vesistöjen lähellä syötiin paljon tuoretta kalaa. Hauen lisäksi ahven, siika, muikku, silakka ja tiestysti lohi olivat haluttua saalista.

Hapansilakka oli savustettua ja hapattamalla säilöttyä silakkaa. Kuivattua kalaa sanottiin *kapakalaksi*!

Hylkeenpyynti

Vesillä liikkumiseen liittyi hylkeenpyynti. Hylkeitä pyydettiin etenkin niiden rasvan eli traanin takia. Monikäyttöistä traania voitiin polttaa erityisissä lampuissa tuottamaan valoa, sillä rasvattiin varusteita ja kyllästettiin laivoja sekä kankaita vedenpitäviksi.

Hylkeitä pyydettiin kevyillä veneillä, jotka voitiin jäisillä vesillä kiskoa myös jään päällä. Hylkeenpyynti vaati kestävyyttä, voimaa ja malttia sekä tarkkaa silmää ja hyvää heittokättä, sillä hylkeet pyydystettiin keihäillä. Hylkeen liha oli rasvaista ja sopi ravinnoksi. Paksu ja vettä pitävä hylkeennahka oli hyvä vaatteiden ja jalkineiden raaka-aine.

Yhdestä hylkeestä saatiin 30-100 kg rasvaa. Siitä tehtiin *Traania* eli hyljeöljyä.

**” Viinen selkähän sitaisi, olallensa
uuen jousen”**

-Kalevala: 13. runo – Lemminkäisen urotyöt

Jousiammunta

Jousiammunta oli tärkeä taito ravinnon hankkimisessa eli metsästyksessä. Jousi oli myös merkittävä ase vihollista vastaan. Jousiammuntaa opeteltiin jo lapsesta pitäen. Käytössä oli kaareva pitkäjousi tai poikkivarrella varustettu varsijousi.

Jousella ammuttiin lähinnä isompaa metsän riistaa. Toisinaan myös lintuja.

Jousiammunnassa järjestettiin kisoja. Voittaja saattoi saada uuden vyön tai jousen.

Ritareita

Keskiaika tuo mieleen ritarit ja miekat. Harvaanasutussa Suomessa ritareita oli melko vähän ja he olivat enimmäkseen ruotsalaista tai tanskalaista ylimystöä. Muutamia suomalais-taustaisia ritareita oli, kuten Niilo Olavinpoika 1300-1400 —luvun taitteessa.

Ritarin suoja-asu oli haarniska, joka painoi noin 30 kg. Se ei siis ollut niin painava kuin voisi luulla. Ritarin oli pystyttävä liik-
kumaan ja ratsastamaan. Haarniskan alla oli rautainen ren-
gaspaita. Kokohaarniska yleistyi myöhäiskeskiajalla.

Kaikki sotilaat eivät olleet ritareita.

Miekkoja

Miekkailu oli ritarille taito, jota oli opeteltava. Miekka oli painava ja vaati lihasvoimaa. Tärkeintä oli hyvä tekniikkaa. Miekalla ei huiskittu ympäriinsä vaan pistettiin tai sivallettiin tarkasti. Haarniskasta oli löydettävä suojaamaatomia kohtia ja osuttava niihin. Osuma haarniskaan tylsytti miekan.

Taisteluissa miekka ei ollut tärkein ase. Kahakat alkoivat tuhoamiselle ja alueiden tai rakennusten polttamiselle. Kun tuli aseiden vuoro, olivat pistimet, tikarit ja jouset jopa tärkeämpiä kuin miekat. Hyvä ratsastustaito oli ritarille jopa elinehto monissa taistelutilanteissa.

Tämä miekka on valmistettu 1100–1250 -luvulla. Miekan pituus on 112.5 cm.

**” Läksi tuosta astumahan;
Astui päivän, tuosta toisen,
Astui kohta kolmannenki,”**

-Kalevala: 34. runo – Kullervo

Kävely keskiajalla

Keskiajalla tärkein liikkumisen muoto oli kävely. Kärrijä oli vähän ja hevosia käytettiin enemmän kuorman vetämiseen kuin kyyditsemiseen. Toki sitäkin tapahtui. Talonpojat joutuivat kuljettamaan arvohenkilöitä verosuorituksina.

Keskiaikaiset tiet olivat harvassa. Ne olivat kivisiä ja kuoppaisia. Tästä syystä matkaa oli järkevin taittaa jalan tai joskus ratsastamalla. Kärrikytti oli epämukavaa.

Kenkä oli yleensä lehmän tai vuohen nahkaa. Pohjan suojana saatettiin käyttää puista lisäpohjaa.

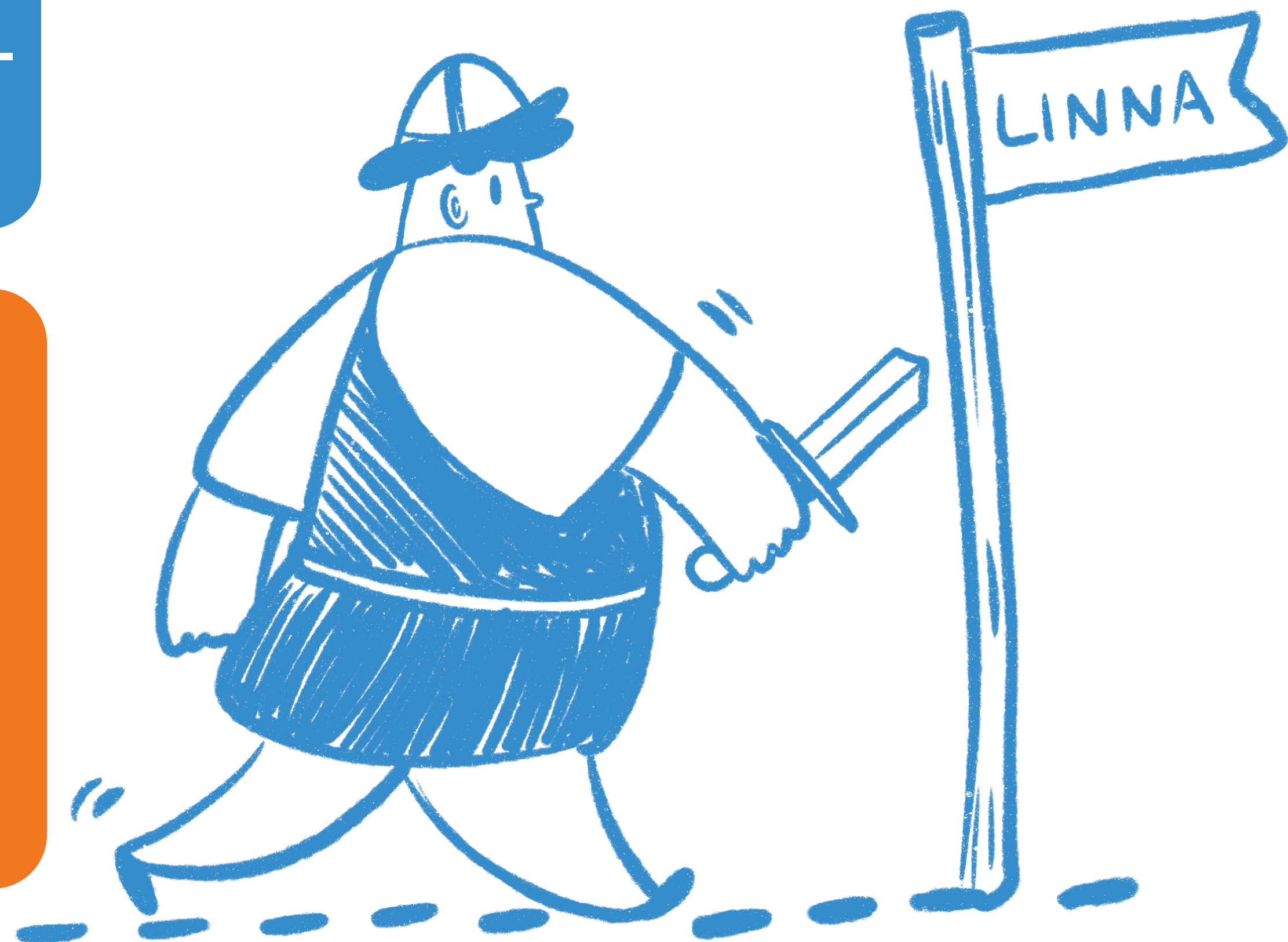

Linnat ja tiet

Keskiajan lopulla Suomessa oli kuusi kaupunkia ja saman veran linnoja. Osa linnoista sijaitsi kaupungeissa kuten Turun linna Turussa. Kaupunkien ja linnojen välille rakennettiin teitä.

Tärkein tie kulki Turusta Viipuriin ja sitä kutsuttiin komeasti Kuninkaantiekseksi. Hämeenlinnasta Turkuun pääsi Hämeen härkätietä pitkin ja Savonlinnasta Hämeenlinnaan Savontietä pitkin. Lisäksi pienempiä teitä kulki kylien ja kirkkopitäjien välillä. Mukavinta maanteilla oli liikkua kesällä. Muina vuodenaikoina vesi, lumi ja jää turmelivat ne usein lähes kulkukelvottomiksi.

Kukas nämä tiet oikein rakensi? No talupojat rakensivat teitä veroina.

**” Otti olkisen orihin, hernevartisen
hevosen, pisti suitset kullan suuhun,
päitsensä hopean päähän, itse istuvi
selälle, löihe reisin ratsahille.”**

-Kalevala: 6. runo – Joukahaisen kosto

Monipuolinen hevonen

Useimmalla talonpojalla oli keskiajalla hevonen. Se oli kotieläimestä arvokkain ja rakkain. Hevonen asui talvet talon tuvassa sisällä ja siitä pidettiin hyvää huolta.

Hevonen oli tärkeä apuri erilaisissa töissä. Sillä vedettiin kuormia ja ratsastettiin. Talvisin hevosen perään laitettiin reki, joka oli kärriä paljon parempi kulkuväline.

Talvella hevosen kenkään kiinnitettiin rautapiikit eli hokit. Ne estivät liukastumisen.

Ritarit ja hevoset

Ritariksi oli turha luulla pääsevänsä, jos ei ollut varaa vahvaan ja kalliiseen hevoseen. Talonpoikien hevoset eivät ritarille kelvanneet. Ne olivat hinteliä ja pienikokoisia, ja huomattavasti halvempia.

Tapaninpäivänä joulun jälkeen hevosilla saatettiin ratsastaa tai ajaa reellä kilpaa. Turnajaisnäytöksissä hevosen selässä ratsastaneet ritarit ottivat mittaa toisistaan puiset peitset käsissä ja samalla harjoittelivat tasteluihin. Suomessa ja muualla Pohjoismaissa turnajaisia oli tosin hyvin harvoin.

Yhteenveto

Keskiajalla hiihtäminen, käveleminen ja soutaminen oli raskasta liikuntaa. Kuntoliikuntaa tai kilpaurheilua ne eivät olleet. Jos haluaa käyttää nykyaikaisia sanoja, voi puhua hyötyliikunnasta.

Lihas kasvoi tavallisen arjen pyörittämisessä, elämää eletteessä. Keskiajan ihminen ei ajatellut liikkumista liikuntana tai urheiluna.

Erilaisia kilpailuja ja kisailuja mahtui keskiajankin ihmisten elämään. Osin uskonnolliset, vuodenkiertoon ja vanhoihin uskomuksiin liittyvät juhlat ja pyhät tarjosivat taukoja arjen raadannalle. Hauskanpitoon mahtui leikkimielistä liikuntaa muun ilottelun oheen.

Joskus kilpailu oli harjoittelua tosi toimiin kuten taisteluun vihollista vastaan tai vaikka osumatarkkuuteen metsällä.

LIIKUNTASEIKKAILU

- T A H T O -

TEHTÄVÄN AIKA

Pohditaan yhdessä

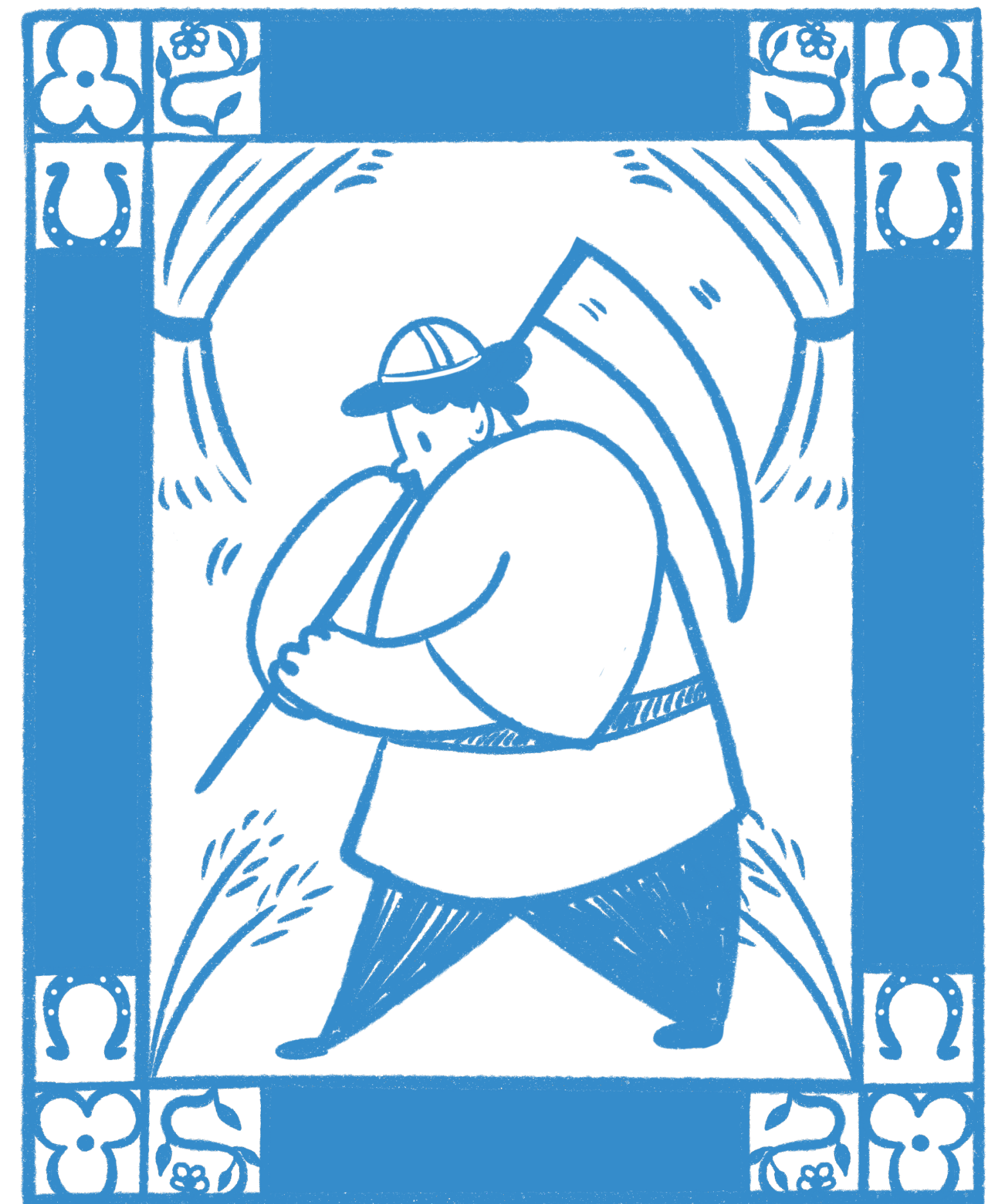

Pohdinta tehtävä

1. Tulostakaa oppimateriaalin lopussa olevia säätykortteja ja jakautukaa luokassa neljään eri säätyyn. Säädyistä kerrotaan oppikirjassa.

2. Pohtikaa ryhmissä, miten sääty vaikutti ihmisten tapoihin liikkua ja miten eri säädyissä liikuttiin?

3. Pohtikaa, mikä nykyajassa on muuttanut liikkumistamme, jos vertaamme sitä keskiaikaan?

Säätykortit

Talonpoika

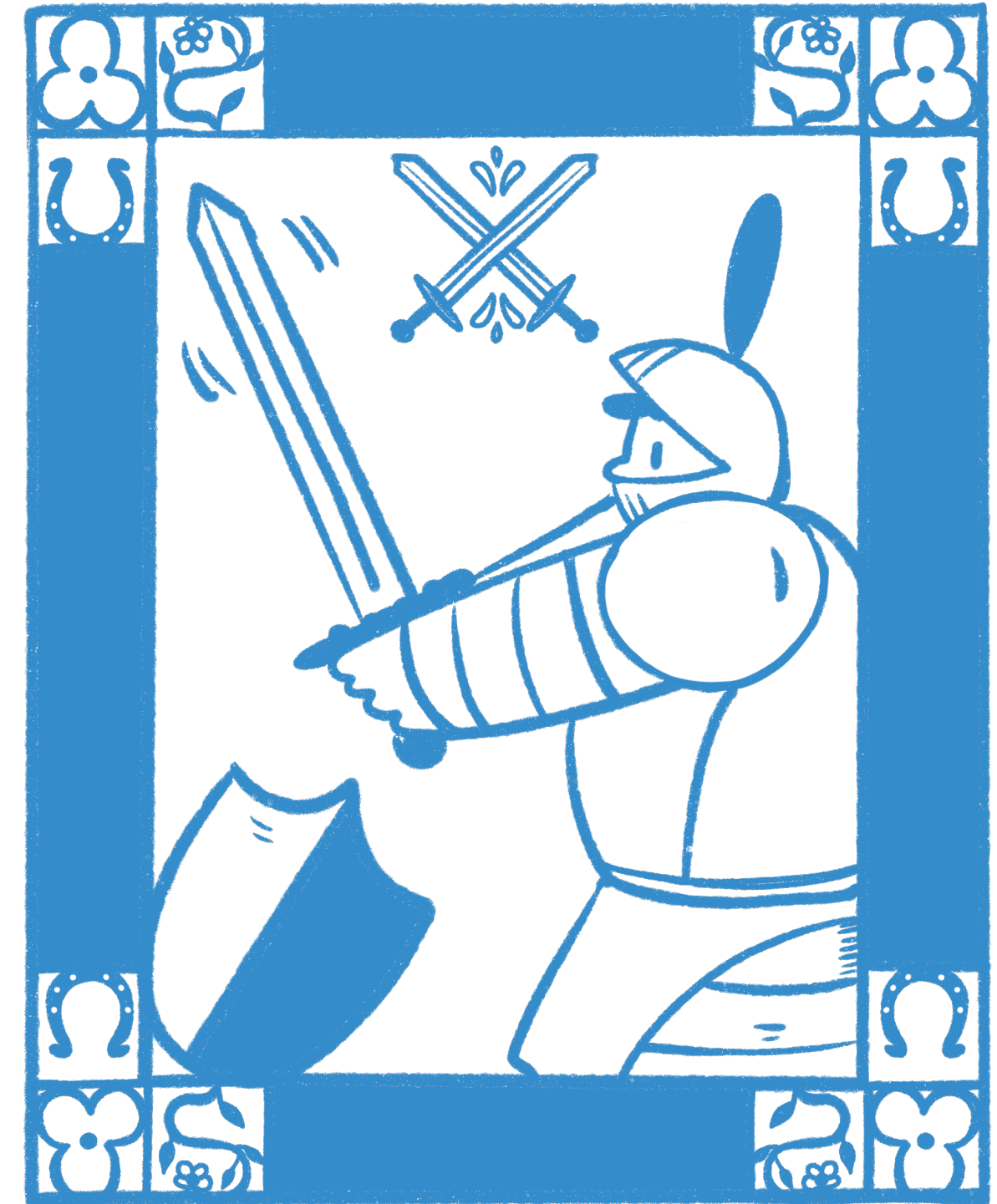
Porvaristo

Papisto

Aatelisto

lähdekirjallisuus

Aalto, Ilari, Helkala, Elina. 2015. *Matkaopas keskiajan Suomeen.*

Aalto, Ilari, Helkala, Elina. 2023. *Vuosi keskiajan Suomessa.*

Hetemaa, Anne et al. 2006. *Suomen keskiaika.*

Immonen, Perttu. 2021. *Suomen rahvaan historia, kolmen suvun historia keskiajalta 1800-luvulle.*

Mauranen, Tapani (toim.. 1999. *Maata, jäätä ja kulkijoita – Tiet, Liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860.*

Tahkokallio, Jaakko. 2019. *Pimeä aika, kymmenen myyttiä keskiajasta.*

Vettenniemi, Erkki. 2008. *Suomalaisen urheilun synty – Ravisportti 1800-luvulla ja sen vaikutus ihmiskilpailuihin.*

Vilkuna, Kustaa. 2007. *Vuotuinen ajantieto. 24. painos.*

Virrankoski, Pentti. 2021. *Suomen historia – Maa ja kansa kautta aikojen.*

Painetut lähteet:

Olaus Magnus Gothus. 1555/1977. *Pohjoisten kansojen historia – Suomen koskevat kuvaukset.*

Työn iloa!

